

ABD DOLARI'NIN HEGEMONİK GÜCÜ VE GELECEĞİ: TÜRKİYE EKONOMİSİNDEN BİR BAKIŞ

Prof. Dr. İlhan EROĞLU* - Arş. Gör. Kubilay ERGEN**

Öz

Döviz kurlarındaki arzu edilmeyen hareketlerin reel sektöre, finansal değişkenlere ve iktisadi karar birimlerinin gelecekle ilgili beklentilerine olan olumsuz etkisi dikkat çekici bir konudur. Yeterince döviz geliri bulunmayan ülkeler için dış ödemeler sisteminde önemli bir yeri olan ABD Doları adeta hegemonik bir güç haline gelmekte ve söz konusu bu ülkeler farklı çözüm arayışlarına girmektedirler. Bu çalışmada bu çözüm arayışlarının hangi koşullarda geçerli olabileceği tartışılacaktır. Sonuçta Türkiye'nin ihracat ve ithalat miktarları ve dış ticaretin ülkeler ve döviz türleri arasındaki kompozisyonu incelendiğinde döviz şoklarının olumsuz etkilerine karşı üretilen çözüm önerileri arasında sayılan yerel para ile dış ticaret yapmak yerine temelde Türkiye'de üretilen çıktının artırılması ve mevcut girdilerle katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi gerekliliği anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Döviz Kurları, İhracat, İthalat, Dış Ticaret, Çıktı.

The Hegemonic Power And Future Of The Us Dollar: A View From The Turkish Economy

Abstract

The negative impact of undesirable movements in exchange rates on the real sector, financial variables and the expectations of economic decision-makers about the future is a remarkable issue. The US dollar, which has an important place in the foreign payments system for the countries that do not have enough foreign exchange income, becomes a hegemonic power and these countries seek different solutions. In this study, it will be discussed under which conditions these search for solutions can be valid. In this article, Turkey's export and import amounts and the composition of foreign trade between countries and foreign exchange types are examined. As a result, it has been

Geliş Tarihi: 12 Haziran 2021 - Kabul Tarihi: 02 Temmuz 2021.

Atıf Bilgisi: İlhan Eroğlu - Kubilay Ergen, "ABD Doları'nın Hegemonik Gücü ve Geleceği: Türkiye Ekonomisinden Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 254, İstanbul 2021, s. 107-118.

* Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, ilhan.eroglu@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4711-1165.

** Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, kubilay.ergen@gop.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6033-5625.

understood that it is necessary to increase the output produced in Turkey and to produce high value-added products with existing inputs, rather than foreign trade in local currency, which is among the solutions produced against the negative effects of currency shocks.

Keywords: Exchange Rates, Export, Import, Foreign Trade, Output.

Giriş

Gelişmekte olan birçok ülkede dış ticaretin finansmanının zorluğu ve yetersiz tasarruf düzeyi döviz kurlarındaki ani ve sert hareketlere karşı bu ülke ekonomilerini kırılgan bir yapıya sahip olmalarına neden olmaktadır. Döviz kurlarındaki ani ve sert değişimlere maruz kalan özellikle gelişmekte olan ülkeler, ödeme sistemlerinde hâkim ödeme aracı olan dövizin baskısından kurtulma adına yeni çözüm arayışlarını gündemlerine taşımışlardır. Bu bağlamda, bu çözüm arayışlarının odak noktası rezerv paraların uluslararası ticaretteki hegemonyasını belirli ölçüde hafifletmek ve hatta sona erdirmektir. Bu arayış son dönemde Amerikan Merkez Bankası (FED)'nin küresel gelişmeler neticesinde enflasyonist baskıların artmasına bağlı olarak parasal sıkılaştırma tedbirleri neticesinde daha da önemli hale gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu sorunun çözümüne yönelik olarak döviz üzerinden yapılan baskıyı yerli para birimlerinin dış ticarete kullanımını yaygınlaştırmak yoluyla hafifletmeyi amaçlamaktadırlar.

Yerli paraların dış ticaret işlemlerinde büyük oranda kullanılmasının tasarruf açısından dolayı kırılgan hale gelen ekonomilere oldukça olumlu katkı yapması beklenmektedir. Ancak ülkelerin karşı karşıya oldukları siyasi, ekonomik ve jeopolitik kısıtlar yerli paraların dış ticarete kullanımına engel teşkil etmektedir. Bu çalışmada döviz hegemonyası altında oldukça kırılgan bir yapıya dönüşen Türkiye ekonomisinin kısıtları üzerine yoğunlaşılacak ve dış ticarete konu olan mal bileşimleri incelendiğinde bu sorunun bir tercihten ziyade bir zorunluluk olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bundan sonraki bölümde dolar hegemonyasının nasıl oluştuğu ve bu hegemonyanın arkasındaki temel dinamiklerin kısa bir tarihçesi verilecek ardından şu anki görünümün nasıl olduğu ve gelecekte farklı senaryolar altında nelerin gerçekleşip gerçekleşmediği açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Dolar Hegemonyasının Kısa Tarihi

Ülkelerin birbirleriyle yaptıkları uluslararası ticari faaliyette kullanılan ödeme usul ve yöntemlerine uluslararası ödeme sistemi denmektedir. Ülkelerin uluslararası ödemelerde ithalatı ve ulusal yatırımları finanse etmekte yaşadıkları problemler neticesinde Amerika'nın öncülüğünde doların sabit bir altın miktarına karşılık olarak bağlanmasıyla oluşturulan bir ödeme sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem Bretton Woods Sistemi adıyla anılmaktadır. Buradaki temel amaç ülkelerin ödemeler dengesi açık ve fazlalarının ülke ekonomisi aleyhine doğuracağı sonuçları engellemektir. Bunun için kullanılacak olan araç ise ilgili ülkelere belirli ölçüde özgürlük alanı bırakan, ülke parasını dolarla sabit bir pariteye bağlayan, süreç içerisinde bu paritenin değiştiril-

mesine olanak tanıyan bir kur rejimidir.¹ Sistemin ilk dönemlerinde ülkelerin ödemeler dengesi problemlerinin ciddi boyutlarda olması nedeniyle pratikte uygulanması oldukça zordu. Bu sebeple ülkelerin yabancı sermaye üzerinde sınırlama ve kontrol gücü bulunmaktaydı. Aynı zamanda Bretton Woods Sistemiyle birlikte oluşturulan Uluslararası Para Fonu (IMF) kaynakları ödemeler dengesi problemlerinin çözülmesi maksadıyla kullanılabilmekteydi. Bu fonun kaynağı ise sözleşmeye taraf olan ülkelerin katkılarıyla oluşturulmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde ise sistem ülke paralarının konvertibl olduğu bir aşamaya geçmiştir.²

Ödemeler dengesi açıkları sebebiyle kırılğan yapıdaki ekonomilerin para birimlerinin dolar karşısındaki değerlerinin değişken bir yapıda olması değeri nispeten daha stabil olan altına talebi artırmış bu nedenle altının dolar karşısındaki değerinin artması yönünde büyük bir baskı oluşmuştur. Aynı zamanda Amerikan ekonomisinin 1970'li yılların başında karşılaştığı yüksek dış ticaret açıkları ve tam istihdam hedefini gerçekleştirmek için uygulamaya başladığı düşük faiz politikası dolar dışındaki yabancı para birimlerine talebi artırmış, sistemin sürdürülmesi konusunda Amerikan Hükümeti ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Ancak altın rezervlerinin sınırlı olması ve uluslararası ticarete yaşanan dalgalanmaların da etkisiyle dolar uluslararası ticarete ödeme problemlerini çözmek için yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik sistemin 1973 yılında başlayan çöküşüyle somut bir hale dönüşmüştür.³

2. Halihazırdaki Hegemonik Güç: Kaynakları ve Sınırları

Bretton Woods sisteminin çöküşü ile birlikte ABD dolarının altın cinsinden belirli bir değere bağlanması terk edilmiş ve zamanla serbest piyasa koşullarında nispeten dalgalanmaya bırakılmıştır. Bu sürecin sonrasında Japonya, Almanya ve son yıllarda Çin dış ticaret fazlaları vererek kendi para birimlerinin uluslararası boyutta önem kazanmasını sağlamışlardır.⁴

Döviz kurlarındaki hareketlerin öngörülemez niteliği ve başta siyasi ve ekonomik belirsizlikler olmak üzere birçok belirsizlik tarafından etkilenmesi sebebiyle ülkelerin döviz kurlarındaki değişimlere ayrı bir önem atfetmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ithalat bağımlılığı düşünüldüğünde bu durum çok daha kritik bir hale gelmektedir. Tüm bu belirsizlikler ve doğurduğu risklerden korunmak için söz konusu ülkelerin risk yönetim politikalarını etkin bir şekilde uygulamaları gerekmektedir.⁵

Özellikle döviz cinsinden ülkeye para girişi nadiren görüldüğünde bu durum ithalatı finanse etme bakımından ülkeleri ciddi problemlere maruz bı-

¹ Brian Snowdown - Howard Vane, *Modern Makroekonomi: Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, Efil Yayınevi, Ankara 2012, s. 74-75.

² Hasan Cömert, "İmkansız Üçleme'den İmkansız İkilem'e: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1, 2016, s. 115-136.

³ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları, İstanbul 2001, s. 11-14.

⁴ Doğan Kargül, "Günümüzde Rezerv Para", *Istanbul Journal of Sociological Studies*, Cilt: 0, Sayı: 43, 2011, s. 139-142.

⁵ Yağmur Akarsu - Nur Dilbaz Alacahan, "Döviz Kuru Riski ve Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirmesi", *Journal of Life Economics*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2019, s. 79-90.

rakmaktadır. Bu probleme ek olarak kurlardaki beklenmedik ve ani gerçekleşen sert inişli çıkışlı hareketler ihracatçı ve ithalatçı bakımından olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Kur riski olarak ifade edilen bu olumsuz durum ilgili firma bilançosunda veya ülkenin ödemeler bilançosunda bozulmalara neden olmaktadır. İşte bu gerekçelerle dönem dönem ülkeler bu risklerden korunmak adına kendi yerel para birimleri cinsinden ticaretin yapılıp yapılamayacağı konusunda önemli araştırmalar yapmaktadırlar. Bu usuldeki bir ticaretin günümüzün iktisadi koşullarında gerçekleşip gerçekleşmeyeceği tartışmalı bir konudur. Uluslararası ticarete Bretton-Woods sistemiyle başlayan ve ticaretin kontrol edilebilmesi aracı olarak da kullanılabilen dolar cinsinden ödeme yöntemleri ve ülkelerin dış ticaret açıklarının da ülkelerin kendi para birimlerinin dolar karşısındaki değerini düşürme yöntemiyle giderildiği bu sistem etkileri bakımından kısmen devam etmektedir. Ödemeler dengesi bilançosunda dolar ve avronun yerli para ile paritesinin düzeyi önemli etkilere sahip olmaktadır ve bunun neticesinde ülkeler karşılaşılan olumsuz neticelere tepki olarak kurdaki değişimlerin etkisini en aza indirmek için kurdaki hareketleri kendi lehlerine çevirmek istemektedirler. Uluslararası mal ve hizmet alım satım işlemlerinde ödeme aracı olarak kullanılabilen rezerv para kavramına değinmek burada yararlı olacaktır.

Ülkeler arası ticarete kullanılan para birimleri tercihinde ülkeler kendi para birimlerinden ziyade dolar ve avro gibi uluslararası geçerliliği olan para birimlerini kullanmaktadır. Rezerv para olarak isimlendirilen bu para birimleri uluslararası ticarete bir anlamda “*hegemonyalarını*” uzun zamandır sürdürmektedir. Bu sebeple bazı ülkeler belirli dönemlerde mal veya hizmet alımında döviz cinsinden finansman ihtiyacına gerek duymaktadır.

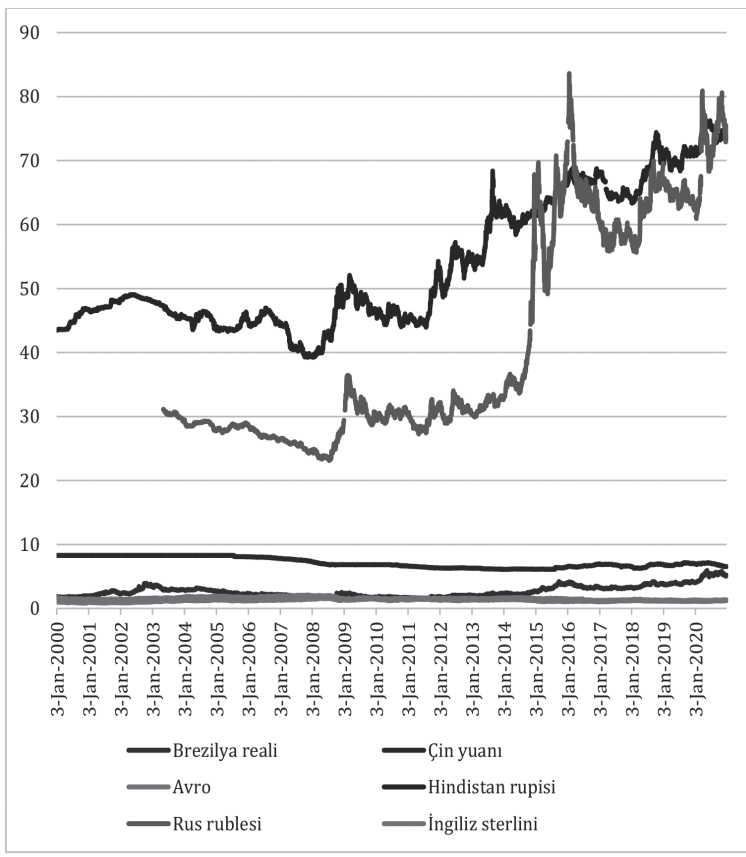
Uluslararası ticarete ödeme aracı olarak kullanılabilen başka ülkelere yerel para birimleri dışında alışverişte sıklıkla kullanılabilen para birimleri rezerv para olarak nitelendirilmektedir. Rezerv para olarak ifade edilen unsur uluslararası para biriminin esasen özel bir türüdür. Uluslararası ödemelerde kullanılan rezerv para belirli niteliklere sahip olmalıdır. Günümüzde Avro ve ABD Doları 1. derecede, Japon Yeni, İngiliz Sterlini ve İsviçre Frankı ise 2. dereceden rezerv para niteliği göstermektedir. Bu sınıflandırmada ülkelerin merkez bankalarının bilançolarında rezerv olarak tutulan yabancı paraların bileşimi, uluslararası ticarete kullanım yoğunluğu ve finansal varlık ve yükümlülüklerin döviz cinsinden tutulmasında hangi para birimlerine ağırlık verildiği gibi kriterler öne çıkmaktadır.⁶ Aynı zamanda uluslararası ticaret işlemlerinin gerçekleşmesinde, mal ve hizmet alımı ve ödeme işleminin farklı vadelerde gerçekleşmesi durumunda istikrarlı olmayan ve volatilitesi yüksek (değeri aşırı oynak) para birimleri ihracatçı açısından büyük olumsuzluklara neden olabilmektedir.⁷ Zira malın satımından sonra ithalatçı ülkenin parası-

⁶ Randall Germain - Herman Mark Schwartz, “The Political Economy of Currency Internationalisation: The Case of the RMB”, *Review of International Studies*, Cilt: 43, Sayı: 4, 2017, s. 765.

⁷ Halil Seyidoğlu - Ali Pişkin, “Uluslararası Para ve Ulusal Paralarla Bölgesel Ticaret: Türkiye-Rusya-İran Örneği”, İlhan Eroğlu (Ed.), *Değişim ve Dönüşüm Perspektifinden İktisadi Bakış içinde*, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa 2019, s. 141-146.

nın ihracatçı ülkenin kullandığı para birimine kıyasla değer kaybetmesi ihracatçı ülkenin vade sonunda zarara uğramasına neden olmaktadır. Amerikan Doları karşısında BRIC ülkeleri, Avro ve İngiliz Sterlini'nin değerleri 1 Ocak 2000'den 31 Aralık 2020'ye kadar günlük kur verilerini kapsayacak şekilde Grafik 1'de görülmektedir.⁸ BRIC ülkelerinin para birimlerinin İngiliz Sterlini ve Avro'ya kıyasla Amerikan Doları karşısında daha oynak (volatil) bir seyir izlediği dikkat çekmektedir.

Grafik-1: Amerikan Doları Cinsinden Çeşitli Para Birimleri



Kaynak: IMF, *IMF Döviz Kurları (Günlük)*, 2021, (Erişim Tarihi: 08.06.2021), <https://www.imf.org/external/np/fin/ert/GUI/Pages/Countries.aspx>

Tablo 1'de ülkelerin kendi merkez bankalarının tuttıkları rezervlerin para birimlerine göre dağılımı verilmiştir. Buna göre ABD Doları'nın diğer paralara nazaran daha yüksek oranlarda merkez bankalarında tutulduğu gözlemlenmektedir.⁹

⁸ Uluslararası Para Fonu (IMF), *Uluslararası Döviz Kurları*, Erişim Tarihi: 08.06.2021, <https://www.imf.org/external/np/fin/ert/GUI/Pages/Countries.aspx>

⁹ Uluslararası Para Fonu (IMF), *Resmi Rezervlerin Para Birimlerine Göre Bileşimi*, Erişim Tarihi: 15.06.2021, <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>.

Tablo-1: Gelişmekte Olan Ülkelerin Merkez Bankalarında Tutulan Rezervlerin Para Birimlerine Göre Dağılımı (%)

Sıra	Döviz Türü	Pay
1	Amerikan Doları	60,88
2	Avro	20,53
3	Japon Yeni	5,69
4	Sterlin	4,61
5	Çin Yuanı	1,95

Kaynak: IMF, *Resmi Rezervlerin Para Birimlerine Göre Bileşimi*, 2021, (Erişim Tarihi: 15.06.2021), <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>.

Farklı para birimlerinin rezerv para olarak nitelendirilmesi ölçütleri;

- ♦ İhracatçı açısından ticaretin yapıldığı para biriminin değişken değerlerinin görülmemesi,
- ♦ Ülkelerin merkez bankalarında rezerv olarak tutulma oranı,
- ♦ Ticari ödemelerde sıklıkla tercih edilme, forex piyasalarındaki yüksek işlem hacmi, para biriminin ait olduğu ülkenin ekonomisinin büyüklüğü ve ticaret yapısı şeklinde açıklanmıştır.¹⁰

İhracatta Türkiye'nin en büyük paydaşları Tablo 2'de görülmektedir. 2020 yılı verileri dikkate alındığında en başında Almanya'nın yer aldığı listenin son sırasında Rusya Federasyonu bulunmaktadır.¹¹

Tablo-2: En Fazla İhracat Yapılan 10 Ülke (%)

Sıra	Ülke	2020	2019	2018	2017	2016
1	Almanya	9.60	9,19	9,79	9,94	10,16
4	İtalya	6.00	5,39	5,67	5,34	5,26
2	Birleşik Krallık	5.90	6,24	6,48	6,04	8,01
3	Irak	5.60	5,65	5,33	6,15	5,69
5	ABD	5.10	4,96	5,12	5,63	4,87
7	Fransa	4.50	4,39	4,32	4,19	4,23
6	İspanya	4.20	4,50	4,58	4,00	3,50
8	Hollanda	3.30	3,19	2,88	2,55	2,58
9	İsrail	2.60	2,47	2,27	2,13	2,05
10	Rusya Federasyonu	2.40	2,30	2,06	1,74	1,20

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2021, (Erişim Tarihi: 28.03.2021), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 2021.

¹⁰ Bkz. Samar Maziad - Pascal Farahmand - Shengzu Wang - Stephanie Segal - Faisal Ahmed, "Internationalization of Emerging Market Currencies: A Balance Between Risks and Rewards", *IMF Staff Discussion Note*, International Monetary Fund.

¹¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Dış Ticaret İstatistikleri*, Erişim Tarihi: 28.03.2021, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 2021.

Yapılan ihracatın para birimlerine göre dağılımına baktığımızda ise ilk sırada Avro ve ikinci sırada Amerikan doları ve üçüncü sırada Türk lirası yer almaktadır. Rezerv paralarla gerçekleşen ticaret hacminin oldukça yüksek olmasının yanında; yerli para ile mal satımının nispeten sınırlı da olsa belli oranda gerçekleştiğini görülmektedir (Bkz. Tablo 3).¹²

Tablo-3: Döviz Türlerine Göre İhracat

Sıra	Döviz Adı	Miktar (Bin ABD Doları)
1	Avro	80 856 513
2	ABD Doları	76 272 047
3	Türk Lirası	6 507 208
4	İngiliz Sterlini	4 749 545
5	Polonya Zlotisi	435 270
6	Rus Rublesi	195 997
7	Japon Yeni	102 475
8	İsveç Kronu	99 101
9	Kanada Doları	81 557
10	Norveç Kronu	51 178

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2021, (Erişim Tarihi: 02.04.2021), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Toplam ithalatın ülkelere göre dağılımı incelendiğinde 2020 yılında en fazla ithalatın yapıldığı ülke Rusya Federasyonu iken onu sırasıyla Çin ve Almanya takip etmektedir (Bkz. Tablo 4).¹³

Tablo-4: Ünelere Göre Yıllık İthalat Toplam İçindeki Pay (%)

Sıra	Ülke	2020	2019	2018	2017	2016
1	Rusya Federasyonu	10,80	10,99	9,83	8,42	7,65
2	Çin	9,80	9,09	9,3	9,95	12,29
3	Almanya	7,00	9,17	9,32	9,33	11,2
4	ABD	6,40	5,63	5,62	5,15	5,58
5	İtalya	3,20	4,44	4,67	5,08	5,29
6	Birleşik Krallık	3,00	2,68	3,3	2,85	2,71
7	Hindistan	2,80	3,15	3,26	2,56	2,8
8	Fransa	2,50	3,21	3,39	3,53	3,8
9	Güney Kore	2,30	2,75	2,87	2,86	3,2
10	İspanya	2,00	2,11	2,46	2,74	2,87

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2021, (Erişim Tarihi: 03.04.2021), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

¹² Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *Dış Ticaret İstatistikleri*, Erişim Tarihi: 02.04.2021, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

¹³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *a.g.e.*, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

Döviz türlerine göre ithalata baktığımızda ise ABD dolarının hâkim konumda olduğunu görülmektedir.¹⁴ Türk Lirası ile mal veya hizmet alım sıralamada üçüncü konumda bulunmaktadır. Eğer amaç bu tabloyu önemli oranda değiştirmekse birçok ülkeyi mal veya hizmet alımında rezerv paralar dışında başka para birimlerine ikna etmek gerekmektedir.

Tablo-5: Döviz Türlerine Göre İthalat

Sıra	Döviz Türü	Miktar (Bin ABD Doları)
1	ABD Doları	134 992 162
2	Avro	68 784 305
3	Türk Lirası	12 974 843
4	İsviçre Frankı	991 514
5	İngiliz Sterlini	651 369
6	Japon Yeni	564 549
7	Çin Yuanı	218 532
8	Norveç Kronu	158 429
9	BAE Dirhemi	66 672
10	İsveç Kronu	40 618

Kaynak: TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, 2021, (Erişim Tarihi: 04.04.2021), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

İthalat rakamlarına ve ülkelere göre kompozisyonuna bakıldığında aklı kurlardaki değişimlerin üretici ve tüketici fiyatlarının nasıl etkilendikleri gelmektedir. Döviz kurlarındaki hareketliliğinin tüketicilerin ve üreticilerin satın aldıkları ürünlerin fiyatına olan etkisi yadsınamayacak bir olgudur. Bununla birlikte, tüketicilerin ithalat malları yerine yurt içinde üretilen muadil bir ürünü tercih etmeleri, firmaların artan maliyetlerine karşın kârlarından belirli ölçüde ödün vermeleri, alternatif girdi kullanımı tercihi döviz kurlarındaki şokların üretici fiyatlarını tüketici fiyatlarından daha fazla etkileyebilmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁵ Gül ve Ekinci 1990-2006 döneminde Türkiye için reel döviz kuru ve ihracat-ithalat arasındaki nedensellik ilişkisinin incelemiş ve reel döviz kurunun önemli bir belirleyicisinin ihracat ve ithalat düzeyi olduğunu göstermiştir.¹⁶ Bununla birlikte 2001 yılındaki yapısal değişim göz ardı edildiğinde yerli paradaki değerlenme sermaye ve tüketim malları ihracatının azalmasına neden olurken azalan ihracat ödemeler dengesini olumsuz etki-

¹⁴ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *a.g.e.*, 04.04.2021.

¹⁵ Volkan Alptekin - Kubilay Çağrı Yılmaz - Taner Taş, "Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği/Exchange Rate Pass Through On Prices: The Case Of Turkey", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 35, 2016, s. 1-9; Sevim Akdemir - Murat Özçelik, "Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Ekonomisi 2003-2017 Dönemi Uygulaması", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2018, s. 35-50. Bkz. Armağan Onur Damar, *Türkiye'de Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2010.

¹⁶ Ekrem Gül - Aykut Ekinci, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2006, s. 165-190.

leyerek yerli paranın değer kaybetmesine neden olmaktadır. 2001 yılındaki para politikasındaki yapısal değişim dikkate alındığında ise dış ticaretten reel döviz kuruna doğru tek yönlü bir etki ortaya çıkmaktadır. Dış ticaretteki gelişmeler reel döviz kurunu önemli ölçüde belirlerken cari reel döviz kurunun ihracat ve ithalat düzeyi üzerindeki etkisi oldukça sınırlı olmaktadır.¹⁷ Bunun anlamı kur politikaları şekillenirken dikkat edilmesi gereken şey dış ticaret dengesinin korunması olmaktadır.

En fazla ihracat ve ithalat yapılan ülkeler ve bu işlemlerde kullanılan para birimleri göz önüne alındığında temel meselenin bir politika tercihidir ziyade üretim imkânlarının artırılması ve buna bağlı ithalata bağımlı olma problemi olduğu görülmektedir. Yurt dışından rezerv para ile mal ve hizmet alınmasına bir anlamda mecbur kalındıkça döviz kurlarındaki spekülatif saldırılara ve kurdaki hareketliliğinin ekonominin kırılganlıklarını tetiklemesine dönük köklü çözümler ortaya çıkamayacaktır.

3. Dolar Hegemonyasının Geleceği

Ülkelerin yerli paralarının rezerv para niteliğini kazanması aynı zamanda ülkelerin belirledikleri strateji ve hedeflerle yakın bir ilişki içindedir. Son yıllarda Çin'in para birimi uluslararası ticarete Çin'in sahip olduğu konum itibarıyla gündeme gelmektedir. Ancak Çin ekonomisini şekillendiren devlet otoritesi hane halkı tasarruflarının yatırımları finanse etme dışındaki amaçlarla kullanılmasına sermaye kontrolleriyle engel olmaktadır.¹⁸

Rezerv paraların gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde doğurduğu riskler sebebiyle baskı unsuru olması gerçeği pek çok dönemde bu ülkelerin yüz yüze olduğu bir problemdir. Özellikle dışa bağımlılığın azaltılmasının mümkün olmadığı veya çok zor olduğu durumlarda ülke ekonomileri çok daha kırılgan bir yapıya bürünmektedir. Örneğin Türkiye'nin enerji ithalatı cari açığın önemli bir kısmını oluşturması uzun yıllar boyunca gözlenen bir problem haline gelmiştir. Bayar'a göre döviz kurlarındaki ani ve sert hareketler bunlara karşı aşırı kırılgan yapıdaki ekonomileri olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁹ Rezerv paralar üzerinde kontrol yetkisine sahip ülkeler bu durumu kırılgan yapıdaki ekonomileri arzu ettikleri davranış biçimini sergilemeleri için bir tehdit ve hatta şantaj unsuru olarak değerlendirebilmektedirler.

Rezerv paraların dünya ticaretindeki rolü nedeniyle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomileri bölgesel ticaret anlaşmaları yoluyla çözüm arayışlarına itmektedir. Dış ticarete yerli para birimlerinin kullanılması suretiyle anlaşmaya dâhil olan ülkelerin dış ticarete daha dominant olmasını sağlayacak bu çözüm arayışları ana ticaret partnerlerinin dahi ülkelerin dış ticaretinde ve aynı zamanda dünya ticaretinde çok düşük bir paya sahip olması nedeniyle kısa vadede uygulanabilir görünmemektedir.²⁰

¹⁷ Rahmi Yamak - Abdurrahman Korkmaz, "Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, Sayı: 2, 2005, s. 16-38.

¹⁸ Germain - Schwartz, *a.g.e.*, s. 3-4.

¹⁹ İlyas Bayar, "Bir Sömürü Aracı Olarak Dolar ve Türkiye Ekonomisi", *In 1st International Economics and Business Symposium 25-27 Ekim 2018 Gaziantep/Turkey Bildiriler İçinde*, October 2018, s. 411-420.

²⁰ Seyidoğlu - Pişkin, *a.g.e.*, s. 160-162.

Uluslararası ticarete rezerv paraların kullanılması zorunluluğu ülkeler arası ticaret ilişkilerinin oldukça çeşitli ve bir o kadar da karmaşık bir hale gelmesiyle ilgilidir. Ticareti yapılacak olan ürünün üretilmesinde sağlanacak girdi ve teknolojilerin temininde uluslararası güvenilirliği bulunan para birimlerinin kullanılması üretici firma açısından bir seçimden ziyade zorunluluk haline gelmektedir. Zira temin edilecek olan girdilerin bir kısmı dolar ve avro gibi rezerv paraların basıldığı Amerika Birleşik Devletleri veya Avrupa Birliği'nden olmaktadır. Bunun dışındaki ülke gruplarıyla yapılan ticarete onların yerli para birimlerinin kullanılması gayet makul bir seçim olarak görünse de bu ülkelerin ekonomilerinin ihtiyaçları göz önüne alındığında rezerv paraya sahip olan ülkelerin ticarete kendi para birimlerini kullanacak olması dolayısıyla istenen etki sağlanamayacaktır. Dolayısıyla yerli para birimleri cinsinden uluslararası ticaret esasen ülkelerin üretim kapasitelerinin ve üretilen malların bileşiminin hangi yönde olduğu sorunudur. Dünya ticaretine yön veren, sundukları mal veya hizmete olan talebin büyük miktarlarda olması rezerv paraya sahip olan ülkelerin para birimlerine olan talebin her zaman yüksek olmasına, alternatif para birimlerinin nadiren dünya mal, hizmet ve fon piyasalarında öne çıkmalarına neden olmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Uluslararası ticaretin gerçekleştirilmesi sırasında ödemenin ortak bir değer aracı cinsinden yapılma eğilimi uluslararası geçerliliği olan ve dünya piyasalarında yaygın bir biçimde kabul gören rezerv para olarak nitelendirilen belirli para birimlerini uluslararası ticarete sıkça yer almasına neden olmaktadır. Tam bu noktada uluslararası ticaretin rezerv paralarla ve vadeli olarak yapılması mal ve hizmet alımını gerçekleştiren ülkelerin negatif döviz şoklarında kamu kesimi ve özel kesim bilançolarınının zayıflaması sonucunu doğurmaktadır. Uzun süreli olan ve sürdürülemeyen cari açık problemi yaşayan ülkelerde bu durum bu cari açık problemini daha da derinleştirmektedir. Döviz kuru riski gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından ciddi bir risk unsuru olmaktadır. Özellikle bu risk finansal, siyasal ve ekonomik krizlerle kimi dönemlerde tetiklenmektedir. Bu durum zarar gören ekonomileri farklı çözüm arayışlarına itmektedir. Dış ticaretin yerli para birimleri ile yapılması fikri burada ön plana çıkmaktadır. Ancak dış ülkelerde üretilen mal ve hizmetlere olan bağımlılık ve finansman ihtiyacının azaltılması muhtemel çözüm arayışlarına belirgin kısıtlar getirmektedir. Ülkelerin üretim imkânlarınının hem nicelik hem de nitelik olarak yükseltilmesi burada temel bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış ticaret istatistikleri ve günümüzdeki ekonomik konjonktür dikkate alındığında negatif döviz şoklarına karşı ülke ekonomisinin kırılğanlığını önemli ölçüde ortadan kaldıracak kadar büyük hacimli yerli para birimleri üzerinden uluslararası ticaret kısa vadede mümkün görünmemektedir. Ancak döviz kuru riskinden kaynaklanan tehditlere karşı ithalat talebinin ve yabancı sermaye ihtiyacının büyük ölçüde azaltılmasının alınacak tedbirlerin ilk sırasında geldiği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Kaynaklar

AKARSU, Yağmur - ALACAHAN, Nur Dilbaz: “Döviz Kuru Riski ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi”, *Journal of Life Economics*, C. 6, Sayı: 1, 2019.

AKDEMİR, Sevim - ÖZÇELİK, Murat: “Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Ekonomisi 2003-2017 Dönemi Uygulaması”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2018.

ALPTEKİN, Volkan - YILMAZ, Kubilay Çağrı - TAS, Taner: “Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisi: Türkiye Örneği/Exchange Rate Pass Through On Prices: The Case Of Turkey”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 35, 2016.

BAYAR, İlyas: “Bir Sömürü Aracı Olarak Dolar ve Türkiye Ekonomisi”, *In 1st International Economics and Business Symposium, 25-27 Ekim 2018 Gaziantep/Turkey, Bildiriler İçinde*, Gaziantep 2018.

CÖMERT, Hasan: “İmkansız Üçleme’den İmkansız İkilem’e: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1, 2016.

DAMAR, Armağan Onur: *Türkiye’de Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*, TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi, 2010.

GERMAIN, Rendall - SCHWARTZ, Herman Mark: “The Political Economy of Currency Internationalisation: The Case of the RMB”, *Review of International Studies*, Cilt: 43, Sayı: 4, 2017.

GÜL, Ekrem - EKİNCİ, Aykut: “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16, 2006.

KARGÜL, Doğan: “Günümüzde Rezerv Para”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, Sayı: 43, 2011.

MAZIAD, Samar - FARAHMAND, Pascal - WANG, Schengzu, SEGAL, Stephanie - AHMED, Faisal: “Internationalization of Emerging Market Currencies: A Balance Between Risks and Rewards”, *IMF Staff Discussion Note*, 2011.

SEYİDOĞLU, Halil - PİŞKİN, Ali: “Uluslararası Para ve Ulusal Paralarla Bölgesel Ticaret: Türkiye-Rusya-İran Örneği”, İ. Eroğlu (Ed.), *Değişim ve Dönüşüm Perspektifinden İktisadi Bakış İçinde*, Ekin Basım Yayın ve Dağıtım, Bursa 2019.

SEYİDOĞLU, Halil: *Uluslararası Finans*, Güzem Yayınları, İstanbul 2011.

SNOWDON, Brian - VANE, Howard: *Modern Macroeconomics: Its Origins, Development and Current State*, Edward Elgar Publishing, 2005.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK): *Dış Ticaret İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, 2021.

Uluslararası Para Fonu (IMF): *Resmî Rezervlerin Para Birimlerine Göre Bileşimi*, <https://data.imf.org/?sk=E6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>, 2021.

Uluslararası Para Fonu (IMF): *Uluslararası Döviz Kurları*, <https://www.imf.org/external/np/fn/ert/GUI/Pages/Countries.aspx>, 2021.

YAMAK, Rahmi - KORKMAZ, Abdurrahman: “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, Sayı: 2, 2005.

Extended Abstract

The Hegemonic Power And Future Of The Us Dollar: A View From The Turkish Economy

The difficulty of financing foreign trade in many developing countries and the insufficient level of savings cause these countries' economies to have a fragile structure against sudden and sharp movements in exchange rates. Especially developing countries, which are exposed to sudden and drastic changes in exchange rates, have brought to their agenda the search for new solutions in order to get rid of the pressure of foreign currency, which is the dominant payment instrument in payment systems. In this context, the focus of these solutions is to alleviate or even end the hegemony of reserve currencies in international trade to a certain extent. This search has become even more important as a result of the monetary tightening measures of the US Federal Reserve (FED) due to the increase in inflationary pressures as a result of global developments. Developing countries, in particular, aim to alleviate the pressure on foreign exchange to solve this problem by expanding the use of domestic currencies in foreign trade. The main hypothesis of this article is to evaluate the main reason of the hegemony created by reserve currencies in foreign trade in terms of Turkish economy with the help of foreign trade indicators and to express under which conditions the negative effects of this hegemony can be eliminated.

It is expected that the use of domestic currencies in foreign trade transactions will make a very positive contribution to economies that have become fragile due to the savings gap. However, political, economic and geopolitical constraints faced by countries prevent the use of domestic currencies in foreign trade. In this study, the constraints of the Turkish economy, which has turned into a very fragile structure under foreign exchange hegemony, will be focused on, and when the composition of goods subject to foreign trade is examined, it has been shown that this problem is a necessity rather than a preference.

The tendency to make payments in terms of a common value instrument during the realization of international trade causes certain currencies, which are internationally valid and widely accepted in world markets, to take place in international trade frequently. At this point, the fact that international trade is carried out with reserve currencies and on a forward basis results in the weakening of the balance sheets of the public and private sectors in the negative foreign exchange shocks of the countries that purchase goods and services. In countries that have long-term and unsustainable current account deficit problems, this situation deepens this current account deficit problem. Exchange rate risk is a serious risk factor for the economies of developing countries. In particular, this risk is triggered in some periods by financial, political and economic crises.

According to the data of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), when the currencies used by Turkey in foreign trade are compared, the US dollar and the euro take the first two places. The Turkish lira follows these currencies. Again, according to TURKSTAT data, the largest foreign trade partners are countries with domestic currencies such as the European Union countries and the United States of America as reserve currencies. When we evaluate the situation in the Turkish economy, it is understood that reserve money is frequently preferred in foreign trade transactions and Turkey's current account deficit problem has become chronic, considering the significant use of reserve money in foreign trade transactions and the preferences of the main foreign trade partners in these transactions.

The necessity of using reserve currencies in international trade is due to the fact that trade relations between countries have become quite diverse and complex. The use of internationally reliable currencies in the supply of inputs and technologies to be provided in the production of the product to be traded becomes a necessity rather than a choice for the manufacturer. Because some of the inputs to be supplied come from the United States or the European Union, where reserve currencies such as dollars and euros are printed. Although the use of their local currencies in trade with other country groups seems to be a very reasonable choice, considering the needs of the economies of these countries, the desired effect will not be achieved since the countries with reserve money will use their own currencies in trade. Therefore, international trade in terms of domestic currencies is essentially a question of the direction of the production capacities of the countries and the composition of the goods produced. The large amount of demand for the goods or services they offer that guides world trade causes the demand for the currencies of the countries that have reserve money to be always high, and alternative currencies rarely come to the fore in the world's goods, services and fund markets. It will try to explain what happened and what will and will not happen under different scenarios in the future.